

LBRIS

We know
books

Cezar STANCIU

**ISTORIA POLITICĂ
A INTEGRĂRII
EUROPENE**

CETATEA DE SCAUN
EDITURA

CUPRINS

Introducere	5
Capitolul I Europa postbelică între reconstrucție și redefinire	9
Provocările studiilor despre Europa și despre istoria integrării europene	
Urmările celui de-al doilea război mondial în Europa de Vest	28
Capitolul II Integrarea europeană și războiul rece	48
Anticomunism și creștin-democrație în primii ani postbelici	48
Planul Marshall și organizarea securității europene și atlantice	58
Perspective asupra integrării europene	70
Capitolul III Demararea procesului de integrare și înființarea comunităților europene	86
Comunitatea Europeană a Cărbunelui și Oțelului (1951)	87
Eșecul Comunității Europene de Apărare și criza procesului de integrare	101
„Relansarea europeană” și Tratatul de la Roma	110
Capitolul IV Viziuni privind viitorul Europei și al integrării europene ..	127
Social-democrația și provocările integrării europene	127
Revendicarea autonomiei europene în relația transatlantică	148
Capitolul V Provocări instituționale și politice în calea procesului de integrare europeană	171
Consolidarea Comisiei Europene și Tratatul de Fuziune	172
Politica Agricolă Comună și criza scaunului gol	186
Admiterea Marii Britanii în Comunitatea Economică Europeană	204
Capitolul VI Maturizarea politică a procesului de integrare europeană ..	220
„Anul Europei” și evoluția relațiilor cu Statele Unite	221
Mecanismul de Cooperare Politică Europeană	235
Parlamentul European	251
Capitolul VII Drumul către Uniunea Europeană	268
Extinderea mediteraneeană	269
Sistemul Monetar European	283

Actul Unic European	302
Capitolul VIII Unificare și reunificare în Europa în contextul căderii comunismului.....	320
Căderea comunismului și reunificarea Germaniei	321
Tratatul de la Maastricht (1992)	339
Reunificarea europeană și extinderea către răsărit	356
Concluzii	372
Bibliografie.....	376
Index.....	392

Capitolul I

Europa postbelică între reconstrucție și redefinire

Provocările studiilor despre Europa și despre istoria integrării europene

Procesul de integrare europeană care a demarat după al doilea război mondial reprezintă un reper fundamental nu doar pentru istoria postbelică a Europei ci și a gândirii despre Europa în general. Integrarea europeană – indiferent de formele îmbrăcate de-a lungul timpului și de fluctuațiile acestui proces – a fost, printre altele, dovada unei capacități extraordinare a Europei de a se reinventa, de a se redefini pe sine în termeni specifici, distincți, după dezastrul celor două războaie mondiale. Acest lucru este cu atât mai fascinant cu cât dezastrul menționat nu era doar unul politic și militar, economic sau social, ci mai ales unul moral, civilizațional, care punea sub semnul întrebării natura societății moderne, dezvoltată în perioada revoluției industriale și bazată pe educație, raționalism și regimuri politice constituționale.¹

Ruinele orașelor europene după al doilea război mondial păreau a reflecta ruina unei civilizații ajunsă la apusul său, așa cum mulți gânditori se grăbiseră să aprecieze nu doar în 1945, ci și în 1919.² Tocmai din această perspectivă, reconstrucția postbelică a Europei și practic reafirmarea sa ca model social, economic și politic distinct – mai ales prin procesul de integrare europeană – a stârnit foarte mult interes în sfera științelor sociale și politice. Investigarea și analizarea procesului de integrare europeană, reconstituirea pașilor urmați, a instituțiilor create și a modului lor de funcționare au devenit preocupări fundamentale pentru ceea ce s-a conturat deja ca un domeniu distinct, respectiv *studiile despre integrarea europeană*.³

În același timp însă, în ultimele decenii s-a afirmat în paralel și un alt domeniu autonom de cunoaștere, interdisciplinar în natura sa ca și primul,

¹ Ian Kershaw, *Drumul spre Iad. Europa, 1914-1949*, Editura Litera, București, 2017, p. 23

² Oswald Spengler, *Declinul Occidentului*, vol. I, Editura Beladi, București, 1996; Curzio Malaparte, *Kaputt*, Editura Univers, București, 1999, p. 214; Primo Levi, *Armistițiul*, Editura Polirom, Iași, 2004, p. 252

³ Sabine Saurugger, *Theoretical Approaches to European Integration*, Palgrave MacMillan, 2013, pp. 3-4

respectiv *studiile europene*. Studiile despre integrarea europeană și studiile europene sunt, în mod evident, două domenii distincte însă ele împărtășesc foarte multe similitudini, interese comune și, în final, premise teoretice asemănătoare. Este limpede care este sfera de preocupare aferentă studiilor despre integrarea europeană și nu este cazul să insistăm. Dar cu ce se ocupă, de fapt, studiile europene ca domeniu de sine stătător? În primul rând, acest domeniu abordează Europa ca model civilizațional distinct, caracterizat prin caracterul convergent, tangențial al evoluției mai multor societăți diferite ce reușesc atât să ofere, cât și să primească într-un creuzet cultural caracterizat de unitate în diversitatea sa – pentru a parafraza deviza atât de cunoscută – și analizează în manieră interdisciplinară evoluția acestui model pe numeroase planuri (politic, social, cultural etc.), maniera în care a relaționat cu lumea exterioară, interferențele cu alte spații culturale, moștenirea pe care a lăsat-o societății zilelor noastre ș.a.m.d.⁴ În perspectivă istorică, studiile europene ca domeniu de sine stătător înseamnă de fapt depășirea paradigmei naționale în scrierea istoriei, ieșirea din cadrul conceptual și politic al națiunii și statului național și opțiunea către explorarea și analizarea componentei transnaționale în istoria politică, economică, culturală, a Europei.⁵

Din acest punct de vedere însă, studiile europene nu trebuie confundate cu studiile regionale (*area studies*) care s-au răspândit în ultimele decenii tot mai mult în lumea academică, din dorința de a cuprinde și înțelege mai bine specificul unor societăți pe baza caracteristicilor regionale.⁶ Studiile europene sunt, pe de o parte, rezultatul eforturilor societăților extra-europene de a înțelege mai bine lumea europeană, conexiunile stabilite și influențele exercitate precum și rolul acestora în modelarea altor lumi, societăți și culturi din alte colțuri ale lumii. În această abordare, studiile europene pot fi văzute ca efort al celorlalți de a înțelege Europa. Pe de altă parte, acest domeniu poate urmări totodată modul în care europenii se văd pe ei înșiși, modul în care ei se raportează la lumea exterioară și la propria moștenire politică și culturală – atât de controversată din multe puncte de vedere – și mai ales modul în care europenii aleg să definească Europa. Din acest punct de vedere, sensul termenului *Europa* este extrem de schimbător în funcție de cine și când îl folosește. Practic, fiecare înțelege ceva „puțin” diferit atunci când spune

⁴ Michèle Lamont, „European studies as an intellectual field: a perspective from sociology”, în Erik Jones, editor, *European studies: past, present and future*, Agenda Publishing, Newcastle, 2010, p. 24

⁵ Michael Gehler, „«Europe», Europeanizations and their Meaning for European Integration Historiography”, în *Journal of European Integration History*, vol. 22, nr. 1/2016, p. 159

⁶ Byong Man Ahn, „Celebrating the First Issue of the International Area Review”, în *International Area Studies Review*, vol. 1, nr. 1/1997, pp. 3-4

Europa. În această ultimă abordare, studiile europene pot fi văzute ca efort al europenilor de a se înțelege mai bine pe ei înșiși, deci ca demers introspectiv.⁷

În ambele cazuri, studiile europene înseamnă mai mult decât obișnuitele *area studies*.⁸ Acest lucru nu este neapărat rezultatul europocentrismului sau autosuficienței/aroganței cu care europenii au privit, de regulă, restul lumii, mai ales de la începutul Epocii Moderne (ca să nu mai vorbim despre antichitate). Este mai degrabă rezultatul modului în care Europa a contribuit la conturarea lumii zilelor noastre așa cum o cunoaștem astăzi, a modului în care studiile despre Europa în general reprezintă un demers în natura sa identitar pentru cele mai multe societăți. Studiile europene și studiile despre integrarea europeană interferează în punctul în care sfârșitul celui de-al doilea război mondial a lăsat impresia că istoria civilizației europene ar fi trebuit discutată la timpul trecut. Anvergura și succesul (fie și parțial) al procesului de integrare europeană în perioada postbelică a evidențiat, cum spuneam anterior, o capacitate de reinventare și redefinire în care mulți nu mai aveau încredere în primii ani după 1945 și care a demonstrat faptul că istoria civilizației europene trebuie încă discutată la timpul prezent și viitor. Fascinația exercitată de conștientizarea acestui lucru, de procesul de unificare ce se desfășura sub ochii noștri, a constituit poate cel mai bun temei pentru reluarea, redefinirea și aprofundarea studiilor despre Europa și despre ideea de Europa.

Dar înainte de a vorbi despre Europa sau integrarea europeană (sau despre studiile privind aceste problematice), este important de luat în discuție ce înseamnă Europa sau european, pentru că în mod cert referirea dicționarelor la denumirea continentului este foarte înșelătoare uneori.⁹ O scurtă trecere în revistă a câtorva dintre problematicile implicate nu poate oferi răspunsuri în plus în acest cadru, dar în mod cert poate atrage atenția asupra dilemelor și polemicilor din gândirea contemporană despre Europa. Majoritatea acestor dileme au însoțit procesul de integrare europeană, au fost potențate de către acesta și i-au oferit mai departe sensuri în plus pe care nu l-ea avut inițial, ilustrând complexitatea proceselor politice – dar și intelectuale – care au avut loc în Europa postbelică. Ceea ce desemnăm în mod generic drept „civilizație europeană” a ocupat – în diverse perioade – spații diferite însă în mod cert mult mai restrânse decât continentul în întregime sa. De regulă, gândim originile

⁷ Pentru o dezbateră academică pe această temă, vezi, de exemplu: Bo Stråth, Mikael Af Malmberg, *The Meaning of Europe. Variety and Contention Within and Among Nations*, Bloomsbury, 2002.

⁸ Dariusz Milczarek, „Theoretical Aspects of European Studies”, în D. Milczarek, A. Adamczyk, K. Zajaczkowski, coord., *Introduction to European Studies: A New Approach to Uniting Europe*, University of Warsaw Centre for Europe, Varșovia, 2013, p. 15

⁹ Anthony Pagden, „Europe: Conceptualizing a Continent”, în Anthony Pagden, editor, *The Idea of Europe: From Antiquity to the European Union*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, p. 33

civilizației europene în legătură cu lumea antică greco-romană însă, așa cum remarca J.G.A. Pocock, aceasta era mai degrabă circumscrisă spațiului mediteranean. Civilizația greacă și ulterior elenistică, la fel ca și cea latină, au înflorit fie din comerțul maritim facilitat de Marea Mediterană, fie folosind aceasta ca centru, ca nucleu al unei structuri statale mai vaste. În ambele cazuri, culturi diverse din Orient se intersectau cu cele din Grecia și Italia dând naștere unor sinteze specifice.¹⁰

Europa modernă, ca spațiu civilizațional distinct, este mai degrabă expresia unei realități occidentale și – dacă acordăm atenția cuvenită elementului maritim în epoca modernă – este mai degrabă atlantică decât mediteraneeană (așa cum se afirmase în epoca clasică). Civilizația europeană modernă, argumenta Pocock, s-a afirmat tocmai în condițiile care au urmat prăbușirii Imperiului Roman, odată cu primele regate barbare înființate în occident de căpeteniile germanice, și a evoluat în întrepătrundere cu biserica ce a ajuns să suplinească rolul jucat anterior de imperiu și de instituțiile sale.¹¹ Distrugerea unității lumii mediteraneene după apariția Islamului a sporit individualitatea spațiului politic și cultural creștin, catolic, romano-germanic, de limbă latină, opus celui Islamic, diferit ulterior prin confesiune ortodoxiei bizantine de limbă greacă (sau slavonă).¹² Civilizația europeană și-a atins maturitatea abia în epoca modernă, orientată tot către Atlantic, pe măsură ce în domeniul economic a luat amploare capitalismul iar în domeniul politic și cultural, laicizarea.

Alteritatea este fundamentală în conturarea oricărui proces identitar și a jucat același rol în cazul Europei, începând cu situațiile menționate anterior.¹³ Însă diferențierea fundamentală de „Celălalt” a fost experimentată de europeni abia în contextul colonialismului. Așa cum argumenta Craig Calhoun, europenii erau nevoiți acum să „construiască europenitatea”, adică să aleagă și să decidă prin ce considerau ei că se individualizau, ce considerau ei că-i definește în mod special, și să reproducă acest specific.¹⁴ Pentru a transforma lumea era necesar, firește, de stabilit exact cine o schimbă, de ce și în ce sens. În contactul cu lumea exterioară, cu societățile extra-europene, conquistadorii și coloniștii europeni au devenit

¹⁰ J.G.A. Pocock, „What Do We Mean by Europe?”, în *The Wilson Quarterly*, vol. 21, nr. 1/1997, p. 16

¹¹ Alexandru-Florin Platon, Laurențiu Rădvan, Bogdan-Petru Maleon, *O istorie a Europei de Apus în Evul Mediu. De la Imperiul Roman târziu la marile descoperiri geografice (secolele V-XVII)*, Editura Polirom, Iași, 2010, pp. 38-39

¹² J.G.A. Pocock, *op. cit.*, p. 17

¹³ Charles Westin, „Identity and inter-ethnic relations”, în Charles Westin, José Bastos, Janine Dahinden, Pedro Góis, editori, *Identity Processes and Dynamics in Multi-Ethnic Europe*, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2010, p. 9

¹⁴ Craig Calhoun, „European Studies: Always Already There and Still in Formation”, în *Comparative European Politics*, vol. 1, nr. 1/2003, p. 6

profund conștienți de faptul că, în ciuda divergențelor dintre țările lor sau monarhii lor, în ciuda limbilor vorbite, ei erau cu toții parte a aceleiași comunități și lucrurile care îi despărțeau erau mai puține decât lucrurile care îi uneau.

Această conștientizare a apartenenței comune precum și evoluțiile inițiate și derulate sub semnul ei vor ajunge să definească în mod hotărâtor societățile europene. Chiar și atunci când au mers în direcția unor aparente fragmentări, așa cum a fost cazul cu afirmarea statului național în secolele al XIX-lea și al XX-lea, aceste societăți s-au dezvoltat prin „izomorfism instituțional”, după cum susținea Calhoun, adică imitând fiecare formele inițiate de ceilalți.¹⁵ Majoritatea statelor europene s-au imitat unul pe celălalt, ca structură instituțională, ca organizare militară etc. De asemenea, la fel de reprezentativ este faptul că până și în perioada celor mai violente confruntări, cum a fost cazul cu cele două războaie mondiale, nimănui nu i-a trecut prin cap – în ciuda potențialului uriaș de ură – să scoată din biblioteci sau din lucrările de critică literară cărți scrise de romancieri aparținând taberei adverse. Franța n-ar fi putut niciodată să-i interzică pe Goethe sau Beethoven indiferent cât de feroce ar fi fost încleștarea sa cu Germania.¹⁶ Universitățile, bibliotecile au fost, din acest punct de vedere, mari facilitatori ai edificării acestui sentiment de apartenență comună ce lipsise până recent.

Cristalizarea unei identități europene distincte poate fi un lucru înșelător însă, atunci când vine vorba despre a înțelege Europa și civilizația europeană. Aceasta pentru că termenul în sine poate avea multe înțelesuri și nu întotdeauna ceea ce desemnăm ca „european” din punct de vedere geografic înseamnă totodată și „european” din punct de vedere cultural. Într-un studiu pe această temă, Daniela Vicherat Mattar sesiza faptul că Uniunea European cheltuiește astăzi sume mari de bani pentru securizarea frontierelor, adică pentru a apăra „Europa.”¹⁷ Dar de cine este aceasta apărată? Imigranții pot veni din Orientul Apropiat sau Mijlociu, din Africa de Nord dar inclusiv din Europa, cea răsăriteană, evident. De asemenea, frontierele în cauză nu apară întregul continent european în sens geografic ci doar o parte a acestuia, unele țări europene fiind incluse, iar altele fiind excluse – fără a mai vorbi de faptul că aceste frontiere (cele ale Uniunii Europene în fapt) sunt mereu în schimbare, fie în extindere, fie în retragere, dacă ne gândim la Brexit.

În aceste condiții, se ridică întrebarea aparent paradoxală: *unde* este Europa? Firește că în ultimii ani se produce, voit sau nu, o confuzie tot mai des întâlnită între „Europa” și Uniunea Europeană, dar lucrurile nu au stat mereu așa. Adevărul este că

¹⁵ *Ibidem*, p. 7

¹⁶ Albert Camus, *Eseuri*, Editura Univers, București, 1976, p. 14

¹⁷ Daniela Vicherat Mattar, „Europe: the familiar stranger”, în J. de Jong, M. Neuman, S. Neuman Stanivuković, M. van der Waal, *European Studies and Europe: Twenty Years of Euroculture*, Universitätsverlag Göttingen, Göttingen, 2020, p. 18

pentru a stabili unde – adică locația, teritorialitatea – este necesară o demarcație, o delimitare a unui conținut geografic la origine în cel puțin două subunități pe criterii politice sau culturale. Cu alte cuvinte, trebuie stabilit cine merită să fie înăuntru și de ce, precum și cine merită să fie afară și de ce. Delimitarea și demarcația, stabilirea unor frontiere, fie acestea și imaginare, presupun așadar și o analiză calitativă, stabilirea unor criterii de apartenență (unii le îndeplinesc, alții nu).¹⁸

Istoricii vor sesiza imediat faptul că în ceea ce privește teritorialitatea, granițele Europei au fost mereu schimbătoare, indiferent cum am defini Europa și pe baza căror criterii. De-a lungul epocilor medievală și modernă, granițele Europei (așa cum era înțeles termenul la momentul respectiv) au fost supuse unei ciclicități de tip flux-reflux, fiind asociate de regulă fie cu expansiunea politică a habsburgilor când era vorba de Balcani, fie cu expansiunea polonă când era vorba de spațiul actualmente ucrainean și bielorus. În general apartenența la catolicism sau protestantism și ulterior la fenomenele culturale și politice ale lumii vest-europene erau folosite drept criteriu de demarcație însă asemenea criterii sunt, firește, extrem de fluide, relative, ușor contestabile și foarte greu de argumentat.¹⁹ Ele exclud, de pildă, lumea greacă și moștenirea bizantină răsăriteană, ceea ce ridică, firește, dubii serioase asupra consistenței acestor delimitări.

Din toate acestea, rezultă în mod limpede faptul că unde este Europa și ce este Europa sunt întrebări ce fac trimitere la sfera imagologică, la reprezentări mai mult decât la fapte măsurabile din punct de vedere geografic, politic sau de alt fel. Ansi Paasi, referindu-se la aspectul teritorialității, sublinia la rândul său că Europa – cel puțin astăzi – este produsul unor practici discursive ce vizează sfera politică, economică, culturală, dar fără a izvorî dintr-o anumită locație, oricât de vagă ar fi aceasta.²⁰ Cu alte cuvinte, Europa este mai degrabă o creație a minții și imaginației noastre, o expresie a unor aspirații, a unor modele către care tindem și la care ne raportăm și în funcție de care ne definim, însă fiecare în exercițiul subiectivismului propriu și al experiențelor culturale care l-au modelat. Cel mai reprezentativ exemplu în acest sens este tocmai Europa de Est unde, după cum observase Iver Neumann, există o adevărată „competiție” între diverse popoare pentru a revendica europenitatea, fiecare considerându-se ultimul cel mai estic popor european, următorul după el fiind primul din afara Europei.²¹ Iar acest al doilea popor aplică

¹⁸ Ibidem

¹⁹ Vezi, de pildă: Fernand Braudel, *Timpul lumii*, vol. I, Editura Meridiane, București, 1989, p. 20; Pierre Chaunu, *Civilizația Europei clasice*, vol. I, Editura Meridiane, București, 1989, p. 36; Immanuel Wallerstein, *Sistemul mondial modern*, vol. II, Editura Meridiane, București, 1992, p. 211 et passim.

²⁰ Ansi Paasi, „Europe as a Social Process and Discourse. Considerations of Place, Boundaries and Identity,” în *European Urban and Regional Studies*, vol. 8, nr. 1/2001, pp. 7-28

²¹ Iver B. Neumann, „European Identity, EU Expansion, and the Integration/Exclusion Nexus,” în *Alternatives*, nr. 23/1998, p. 406

exact aceeași rețetă cu vecinul său răsăritean. Europa reprezintă pentru ei o vocație, un ideal, un reper, dar fiecare o definește într-un mod care mai de care mai diferit și are argumente care mai de care mai diverse pentru care el este un popor european iar vecinul său răsăritean nu este.

Dacă răspunsul la întrebarea *unde* este Europa rămâne atât de complicat, mult mai complicat este răspunsul la întrebarea *ce* este Europa. Din nou, istoricii pot face o lungă listă cu aspectele politice, economice și culturale prin care s-a individualizat civilizația europeană de-a lungul istoriei – moderne și contemporane, cel puțin – de la renaștere și umanism la economia capitalistă, de la iluminism și revoluția industrială până la constituționalism ș.a.m.d.²² În prezent însă, majoritatea oamenilor nu se pot identifica cu cele mai multe dintre acestea și nu se pot defini prin cele mai multe dintre ele. Acest lucru se întâmplă din cauză că o mare parte din evoluțiile la care istoricii se gândesc, deși au jucat un rol fundamental în modelarea evoluției societății europene, și-au consumat efectele cu mult timp în urmă și au fost ulterior depășite de alte fenomene sociale derivate din ele. O altă parte dintre evoluțiile la care istoricii se gândesc s-au generalizat, s-au răspândit în întreaga lume, au migrat și au excelat și în alte zone sau mai ales în alte zone ale globului (Statele Unite, Japonia ș.a.m.d.).

Când vorbim despre a defini Europa (ce este Europa?), trebuie în primul rând să ne referim la trecutul recent, la acele trăsături prin care se identifică sau la care se raportează generația curentă sau generațiile imediat anterioare. Din perspectiva *longue durée*, putem nominaliza perioada postbelică. Marinus Ossewaarde, într-o analiză istorică a ideii de Europa, concluziona că lucrul prin care putem cel mai bine să definim Europa zilelor noastre este polis-ul grecesc, adică comunitatea bazată pe o organizare rațională, pe drepturi și libertăți, pe folosirea științei în favoarea unei guvernări contractuale, benefice tuturor, pe împărtășirea unor valori comune. Prin valorile sale politice, Europa este astăzi mai degrabă un „polis fără sclavi”, mai degrabă asemănătoare civilizației grecești și democrației ateniene, așa cum remarcase cu mai bine de un secol înainte gânditorul francez Alexis de Tocqueville.²³

De ce acest răspuns dintre toate răspunsurile posibile? În primul rând pentru că ne raportăm la perioada postbelică, adică la Europa care a trecut prin șocul anului 1945 și la generațiile născute după această dată. În 1945 Europa a renunțat la expansionismul colonialist care îi caracterizase destinul de la începuturile modernității și până atunci. Colonialismul și rasismul au mers mână în mână și

²² Michael Howard, „The Dawn of the Century”, în Michael Howard, Wm. Roger Louis, *The Oxford History of the Twentieth Century*, Oxford University Press, 2002, p. 3; Jean Carpentier, François Lebrun, coord., *Istoria Europei*, Editura Humanitas, București, 2006, pp. 11-13

²³ Marinus Ossewaarde, *Theorizing European Societies*, Palgrave MacMillan, New York, 2013, p. 14

și-au dovedit capacitatea distructivă în experiența Holocaustului.²⁴ În deceniile anterioare, Europa fusese scena unei confruntări sângeroase între democrația burgheză, liberală, ce părea slabă și sortită pieirii, pe de o parte, și regimurile de extremă dreaptă (sau stângă) ce pretindeau să ofere un nou viitor societății, să redefinească însăși natura umană, oferind o nouă vitalitate și un nou destin individului și societății, pe de altă parte. Multe popoare s-au aruncat orbește în brațele acestor din urmă himere și au sfârșit în catastrofă.²⁵ Sfârșitul celui de-al doilea război mondial a pus capăt iluziei că Europa era o civilizație superioară altora și iluziei că un regim autoritar poate avea soluții noi, mai bune. Societățile europene s-au întors în bună măsură la vechiul model al democrației liberale și au început să-i redescopere meritele după dezamăgirile trecutului. Rămase fără vocația imperială și colonială, rămase fără convingerea în caracterul providențial al propriei civilizații, cele mai multe societăți europene n-au avut decât să-și caute un nou rost, să se reorganizeze, să se regăsească în niște obiective mai modeste.

Iar ceea ce a rămas la sfârșit a fost tocmai moștenirea polisului grecesc, a organizării raționale, cetățenești, bazate pe principii și valori comune, departe de himerele imperialiste. În fond, așa cum sublinia Ossewaarde, „despotismul este profund anti-european” în natura sa deoarece civilizația europeană modernă s-a întemeiat pe rațiune în locul providenței, pe educație în defavoarea superstiției.²⁶ După rătăcirile totalitare ale perioadei interbelice și confruntată cu amenințarea despotismului sovietic după 1945, întoarcerea la valorile democrației de origine ateniană nu putea fi decât echivalentul unei întoarceri la sine, a unei redescoperiri de sine. De altfel, expansiunea procesului de integrare europeană către regiunea mediteraneeană sau către Europa de Est a fost însoțită de procese de democratizare iar apartenența la comunitățile europene a sfârșit prin a fi direct asociată cu democrația, așa cum se va vedea ulterior.

Într-o analiză interesantă a modului în care a evoluat ideea de Europa în epocile modernă și contemporană, Mats Andréen susținea – metaforic, desigur – că originile Tratatului de la Roma din 1957 se găseau în Primul Război Mondial. Abia pierderea imperiilor coloniale (sau începutul unui lung proces de pierdere la 1919 și intensificarea lui după 1945) a făcut posibil procesul de integrare europeană așa cum l-am cunoscut noi.²⁷ Fragmentarea hărții Europei după Tratatul de la Paris a creat condițiile adoptării unei soluții de unificare și integrare, dovedind cât de mari

---

²⁴ Timothy Snyder, *Pământul negru. Holocaustul ca istorie și avertisment*, Editura Humanitas, București, 2018, p. 350

²⁵ Ian Kershaw, *op. cit.*, p. 424

²⁶ Marinus Ossewaarde, *op. cit.*, p. 16

²⁷ Mats Andréen, *Thinking Europe: A History of the European Idea Since 1800*, Berghahn Books, New York, 2023, p. 228

erau riscurile unor confruntări între state naționale atât de numeroase și de antagonice, precum și cât de limitate erau posibilitățile lor de a promova și apăra interesele societăților, națiunilor, pe care le reprezentau (așa cum avea să observe și neofuncționaliștii). Cu toate acestea, mai observa Andrén, dacă unificarea Europei a fost discutată în secolul al XIX-lea și în perioada interbelică în sensul depășirii națiunilor, a federalizării supra-naționale, după 1945 idee dominantă a fost de a lucra împreună cu – și alături de – națiuni, de a realiza o integrare a națiunilor fără a le nega pe acestea ci mai degrabă prin a despărți națiunile de naționalism.²⁸ Aceasta este, în fapt, originea devizei „unitate în diversitate” și, în fond, secretul succesului.

Charles Tilly sublinia la rândul său, într-un studiu dedicat transformărilor din istoria europeană a secolului al XX-lea, importanța imperiilor coloniale în conturarea destinului Europei înainte de 1945. Țările europene în majoritatea lor, chiar și cele care nu dețineau imperii coloniale, erau dependente de circuitele comerciale mondiale, de piețele de desfacere și de materiile prime provenite din spațiile extra-europene; în egală măsură, societăți care nu cunoscuseră colonialismul împărtășeau aceleași viziuni europocentriste, aceeași convingere arogantă în superioritatea civilizației europene (care aluneca deseori spre desconsiderarea altor popoare și apoi spre rasism). Toate acestea s-au prăbușit la 1945.²⁹ Acesta nu fusese rezultatul unei confruntări între Europa și restul lumii, ci al unei confruntări în interiorul Europei: europenii, care până atunci nutreau convingerea unei superiorități absolute de cultură și de civilizație față de restul lumii, și-au folosit toată creativitatea și inventivitatea pentru a se distruge unii pe alții, pentru a se deda celor mai abominabile crime care ar fi putut fi închipuite și s-au pus în slujba unor fantasmе totalitare care au condus la această distrugere, au încurajat-o și au justificat masacrarea fără discernământ a copiilor în fața mamelor și așa mai departe.³⁰ Lumea în care Europa era centrul și restul era periferia a dispărut iar europenii au rămas singuri și rătăciți printre ruine, fizice și morale deopotrivă.

Astfel, se întreba Charles Tilly, ce fel de Europa mai era posibilă la 1945? Care ar fi putut fi căile de urmat – într-un exercițiu de imaginație – altele decât cele urmate? *Europa americană* era una dintre opțiuni, desigur, cu referire la intrarea Europei sub influență și control american mult dincolo de limitele până la care s-a întâmplat aceasta de fapt; epuizată de război, distrusă și lipsită de speranță, imaginație sau viitor, Europa s-ar fi complăcut în postura de vasal supus al Statelor

²⁸ *Ibidem*, p. 236

²⁹ Hagen Schulze, *Stat și națiune în istoria europeană*, Editura Polirom, Iași, 2004, p. 255 et passim.

³⁰ Timothy Snyder, *op. cit.*, pp. 225-226